

In za konec: zelo me veseli, da smo dobili taka vprašanja od eminentnega kulturnika, saj bi to utegnilo pomeniti, da boste pomagali vplivati k spoznanju, da nas kulturnost resda uveljavlja v svetu, a kot trenutno zanimivo folklornost in sprostitvev za posamičen večer, dokler nima slovenstvo prave, inovativne gospodarske podlage. Zanj smo se v 92. ustavnem dopolnilu marca 1990 končno dogovorili. Vendar se sodobno gospodarstvo, niti slovensko ne sodobno jugoslovansko, ne bo uresničilo brez zakonodajne dodelave okoliščin in pogojev, ki bodo dajali ustvarjalnosti, zlasti inovativnosti, prednost pred vsem drugim.

Gospodarstvo sanirati, ne peljati v stečaj

Emil Milan
Pintar

1. Tema, ki jo odpirate, je izredno aktualna – toliko bolj, ker je bila gospodarska problematika ves čas predvolilnega boja potisnjena v ozadje. O njej se skoraj ni razpravljalo – hkrati pa jo je bilo ves čas čutiti kot nekaj, kar nas še čaka, kar grozeče vpliva na volilce. Zato je prav, da poskušam to »odsotno prisotnost gospodarske problematike« v predvolilnem boju vsaj malo osvetliti, preden skiciram – za

kaj več skoraj ne bo časa – odgovor na tri vprašanja, ki mi jih zastavljate:

– ali je možno samostojno slovensko gospodarstvo v okviru Jugoslavije;

– kakšna je moja ocena Markovičeve politike in njenih posledic;

– kaj lahko pričakujemo v naslednjih mesecih.

2. Za volitve, ki so za nami, bo obveljala politološka ocena, da to ni bilo »izbiranje političnega programa« (teh skoraj ni bilo v razpravi) niti »izbiranje političnih osebnosti« (v parlamentu je več posredno določenih kot neposredno izbranih poslancev), temveč ideološko opredeljevanje proti obstoječemu sistemu in njegovim nosilcem – za »nekaj novega« torej, pri čemer pa je to novo ostajalo tako neizrečeno in neopredeljeno, da se bo (nova) vlada nujno zapletala v notranje spore, ko bo poskušala konkretizirati svoj program. Demos je svoj volilni boj zasnoval na generalnih obtožbah komunizma in ga s tem naslonil na vsa mogoča, tudi protislovna nezadovoljstva, ki jih je izzival sistem petinštirideset let. Pri tem mu je ustrezalo, da je komunizem prikazoval tak, kot je bil v petdesetih in šestdesetih letih – torej mnogo bolj agresiven in represiven, kot pa ga poznamo danes. Z bojovito parolo, da »komunisti pač ostanejo komunisti«, je uspel aktualizirati spomin na vse pretekle krivice, napake in grobosti in s to mešanico revitaliziranega sovraštva, revanšizma in nerealnih pričakovanj (»zdaj bo vse drugače«) uspel za hip ustvariti vtis, da se štirideset let ni dogajalo nič pozitivnega, skratka, da ni bilo nič doseženega, da se ni nič spreminjalo – da imamo leta 1990 opraviti z istimi mislimi in istimi ljudmi

kot leta 1945. To je v svojem inavguracijskem nastopu poudaril novi predsednik parlamenta gospod Bučar, ko je svojo osebno usodo posplošil v usodo naroda in zatrdil, da se vojna ni končala vse do zmage Demosa na volitvah.

Seveda je taka igra dvorezna in prve povolilne ankete o razpoloženju volilcev oziroma o tem, kako bi volili »štirinajst dni kasneje«, povedo vse.

3. Razlogov, zakaj se je Demos tako dosledno izogibal aktualnim gospodarskim temam in napadal pretekli sistem, je nedvomno več; eden od njih izhaja iz tega, da vodilna osebnost Demosa, g. Pučnik, Slovenije sedemdesetih in osemdesetih let sploh ne pozna. Ko kdo v njegovi navzočnosti uporablja besedo komunist (ali socializem), mu bridki spomini izoblikujejo brutalne podobe zasliševalcev, sodišč, zapora. Vendar bi bilo preveč enostransko, preveč preprosto, da bi ta uspešni Demosov boj s preživetvo preteklostjo slovenske kompartije zvedli le na specifiko Pučnikove usode. Ta boj je bil samo navidezno boj z mlini na veter: njegova podlaga je natančna politična računica, da v vsakem slovenskem človeku še obstajajo resentimenti teh obdobj, samo obuditi jih je treba. Obenem pa je ta isti račun pokazal, da je mogoče množice aktivirati le na karizmatičnih vprašanjih, kot jih ponujajo Zgodovina, Resnica, Morala; gospodarstvo je bilo za tovrstno razpravo preveč parterno, pa tudi preveč neznank je skrivalo, kot so pokazali nekoliko preveč goreči in nepremišljeni nastopi g. Peterleta, ki se je moral iz teh razprav dvakrat umakniti z opravičili.

Zato se je Demos v predvolilnem boju držal varnih, preizkušenih parol: oznanjal je, da mu kompartija zapušča gospodarsko pogorišče, sicer pa je udarjal po morali, kjer ni mogel pogrešiti: vsak enopartijski sistem se brez povratne zanke javne družbene kontrole neprestano neformira in korumpira. To velja in je veljalo tudi za našega.

4. Na drugi strani pa je tudi partija igrala svojo igro. Gospodarskim strokovnjakom v vladi in zunaj nje je bilo že dolgo jasno, da sedanji sistem *socialne varnosti, plač, zaposlovanja*, itd. neposredno blokira napore za gospodarsko uspešnost, z izničenjem motivov za samoizobraževanje ter pospeševanjem bega izobražencev pa praktično uničuje razvojne potenciale slovenske družbe. Dejanska sprememba tega je bila znotraj enopartijskega sistema nemogoča: srednji sloj, ki ga je razvadila »delovna demokracija« (demokracija v procesih dela) in je sprejel samoupravljanje kot *igro*, kot *legalen družbeni okvir* za uresničevanje svojih parcialnih interesov, je bil pripravljen pridobljene pravice do nedela braniti z vsem orožjem delavskega arzenala, začevši s stavkami in političnimi pritiski. Na tej točki se je kompartija ujela v razvojno past: da ne bi zašla še v večjo »nemilost«, je s politiko (navidezne) blaginje stalno podkupovala srednji sloj in spodkopavala temelje svojega lastnega gospodarskega sistema.

Tu je razviden tudi skrajni zgodovinski obseg enopartijskih sistemov: lahko predstavljajo organizirano rešitev v okoliščinah, kjer je zunanja ogroženost že poenotila teorije o možnih poteh in sredstvih, ne morejo pa ustvariti možnosti za zdravo notranjo kompetitivnost, tako delovno oziroma gospodarsko kot politično. So torej nekaj prehodnega in izjemnega: ko se opredelijo kot trajni, postanejo neuspešni in/ ali/ nasilni.

5. Izogibanje gospodarskim temam v predvolilnem boju je tako tudi pri prenovljenih komunistih imelo več vzrokov in posledic: jedro stranke se je preveč koncentriralo okrog vprašanj volitev v DPZ, zanemarili pa so kadrovske ekipo obstoječe vlade (in njenega ozadja); to je prav gotovo

taktična politična napaka. Premalo pozornosti je bilo usmerjene k volitvam v ZZD in k ustvarjanju »razvojno usmerjene leve koalicije«, ki bo v prihodnosti edina lahko predstavljala ravnotežje nastajajoči kmečko-klerikalni »ljudski aliansi«.

Ta ekskurz v predvolilno in volilno dogajanje se mi zdi potreben, da bi lahko utemeljil trditev, da v Sloveniji obstajajo, vsaj v osnovnih tezah izdelane, če že ne povsem razvite, različne strategije gospodarskega razvoja, čeprav niso postale predmet volilnih razprav in programov. Na eni strani so to čedalje bolj blede ostanki starih kompartijskih teorij, ki so temeljile v prepričanju, da je mogoče zagotoviti gospodarski razvoj na netržni paraleli, kjer je na nelastništvu kapitala utemeljena socialna pravica za (teoretično) dostojno življenje vseh, tudi tistih, ki ne znajo ali ne želijo uspešno delati. Na drugi strani so se znotraj sistema na podlagi prepričanja, da pravi razvoj vselej poteka skozi *preobrazbe* starega, ne njegovega razbitja, oblikovale nove teorije, njihovi nekateri skupni izvori pa segajo v projekt »Slovenija 2000«: tržno gospodarstvo, vključno s trgom kapitala in delovne sile, in seveda večpartijski sistem, ki mora omogočiti povratno zanko javne družbene kontrole. Na tretji strani pa so se v zadnjem obdobju pojavile nove teorije »originalnega posnemanja« vzorca (ali tudi ekonomskih politik) nam bolj ali manj podobnih držav oziroma njihovih tržno-ekonomskih modelov, poantiranih predvsem na vprašanjih *reprivatizacije*, *zmanjševanja federacijskih stroškov* (vojska, nerazviti, zvezna administracija) in *nacionalne gospodarske samostojnosti*. Značilnost teh teorij ni notranja konsistentnost, temveč odpiranje tistih vprašanj, s katerimi je mogoče zdramiti (in celo aktivirati) moralne, politične in nacionalne usedline večine »sodobnih« Slovencev. Razvoj teh teorij v konkretno gospodarsko politiko je težka naloga, ki čaka sedanjo vlado – le upamo lahko, da bo pri tem reprivatizacijo opredelila kot sredstvo in ne kot cilj svoje gospodarske reforme.

6. Markovičeva vlada je na prvi pogled spretno krmarila med zakonitostmi gospodarske krize na eni in političnimi možnostmi oziroma sistemskimi zahtevami na drugi strani. Toda samo na prvi pogled: dejansko je bistvo njene politike *monetaristično* ukrepanje, ki ni kos krizi, saj je ne le *ekonomska*, temveč *družbena*. Z monetarističnimi potezami, kot je popularna konvertibilnost dinarja, Marković spreminja pravila ekonomske igre, ne pa tudi družbeni kontekst: določa, kaj se podjetjem ne splača več, hkrati pa ne spreminja realsocialistične logike v razmišljanju njihovih poslovnih struktur in zaposlenih – ohranja socialno politiko, uničuje pa materialno podlago zanj. Aktivira (posredno) sindikate in jih usmerja v boj za ohranitev pravic do nedela in neizobraževanja, to pa pospešeno vodi v silovit družbenopolitičen razvojni konflikt. Zunanja podoba tega konflikta se kaže v podatku, da je več kot 1500 jugoslovanskih podjetij blokiranih, vendar njihove poslovodne ekipe, še bolj pa delavci in delavski sveti, v njih niti ne razmišljajo *o sanaciji*, temveč le *o stečaju*. Ne zato, ker je to edina realna možnost, temveč zato, ker je udobnejša. V ju-stečaju namreč nihče ničesar ne izgubi: poslovodna ekipa ne zgubi lastnine (ker ni njen lastnik), ampak jo s spretnim manevriranjem kvečjemu poveča, delavci ne izgubijo plač, temveč z zamenjavo izplačevalca le pridobijo zanesljivost in točnost svojih izplačil. Zgubijo sicer delo, ki pa je tako čedalje bolj le moteč element v iskanju zasebnih poslov.

Mogoče ta oris nastale situacije deluje cinično, toda analiza dogajanja kaže, da so to vendarle osnovne premise logike, ki se danes uveljavlja

v številnih podjetjih v težavah – logike, ki nujno vodi v sprejemanje že znanih odločitev.

7. Marković je torej, kot sem zapisal v Naših razgledih, »računovodja na poziciji družbenega razvojnega stratega«. Nesposobnost njegove vlade, da spremeni družbenoekonomski sistem oziroma nepripravljenost, da se celovito spopade z njim, in odločenost, da znotraj obstoječega sistema po hitrem postopku spremeni monetarne elemente gospodarjenja, je razvitejši del jugoslovanskega gospodarstva postavila ob zid. Trda vezava dinarja na DEM ob še vedno intenzivno rastočih proizvodnih stroških v januarju in februarju, deloma tudi marcu, in ob dejstvu, da poslovodne ekipe niso mogle gospodariti s količino in kakovostjo živega dela, je seveda morala povzročati travmatično stanje v izvozno naravnanih podjetjih. Seveda to stanje ni vzrok, je pa povod za pojave »tipa Elan«, ki se kaj lahko spremeni v epicenter širših razmerij. Pri tem osnovni problem ne bo več Elan sam, torej zadolženo podjetje, temveč nanj vezani gospodarski in bančni subjekti.

To ni kritika smeri v delovanju Markovićeve vlade, temveč njenega partikularizma; njegova misel, da je gospodarstvenik, ne pa politik, je sprenevedanje: vsa politika je danes predvsem gospodarska: dobra je razvojno naravnana gospodarska politika, slaba pa monetarno usmerjena gospodarska politika, ki se zadovoljuje z vsakodnevnimi finančnimi rezultati. Dobra ima pred seboj razvoj – slaba finančne bilance.

Prav je, da Marković ne odstopa od navezave dinarja na DEM – povsem zgrešeno pa je, da ne aktivira dveh do treh milijard USD svojih tako opevanih deviznih rezerv za aktiviranje razvojno naravnanih tehnoloških projektov, ki bi ob uvedbi trga delovne sile (torej priznavanja dela kot proizvodnega stroška, s katerim poslovodne ekipe smejo in morajo gospodariti) pomenili alternativne oblike angažiranja dela in znanja. Del teh sredstev bi prav gotovo moral nameniti zasebnemu sektorju.

8. Znotraj sedanjega družbenopolitičnega okvira ekonomska neodvisnost Slovenije ni mogoča: ne le zato, ker obstajata velika navezanost in soodvisnost slovenskega gospodarstva od jugoslovanskega, temveč predvsem zato, ker v našem sistemu ni mogoče ločiti gospodarske in politične razsežnosti, okrepljene z vsemi protislovji večnacionalne družbe.

Gospodarska neodvisnost Slovenije je torej v tem trenutku lahko le ciljni projekt, ne dejstvo, ki ga je mogoče izsiliti. Tudi kot projekt pa ima dva bistvena, med seboj prepletujoča se elementa: povečevanje politične neodvisnosti predvsem v uveljavljanju avtonomnosti in suverenosti Slovenije kot republiške države ter zmanjševanje gospodarske navezanosti oziroma vklopljenosti naših podjetij v gospodarski prostor Jugoslavije. Pot za doseganje tega drugega pelje prek hkratnega povezovanja z gospodarstvi drugih držav, saj slovensko gospodarstvo ne more funkcionirati avtarktično glede na svojo velikost, ki ne ustvarja možnosti za lastno »ekonomijo obsega«, bo moralo približno 60% izdelkov uvažati in izvažati. Povečevanje gospodarske neodvisnosti glede na Jugoslavijo torej pomeni povečevanje (so-)odvisnosti in povezanosti z drugimi, tujimi državami. Gospodarska samostojnost Slovenije torej v osnovi ni in ne more biti problem neodvisnosti kot take, temveč umikanje gospodarski (ne-)logiki, ki velja v Jugoslaviji, in pristajanje na čistejšo tržno logiko, ki velja v Evropi. Na tej poti pa bo treba odpraviti velike carine, pravico na nakup (relativno cenejših) surovin

in energije, v Evropi pa plačati z izpostavitvijo našega gospodarstva tuji konkurenci. Cena za to »Evropo tu« bo visoka.

Pot za doseganje večje stopnje politične neodvisnosti pelje skozi konfederacijo oziroma uveljavitev temeljnega principa političnopravne suverenitete: nič, kar sklene federalna vlada, ni neposredno veljavno na ozemlju republike, dokler tega republiška skupščina ne ratificira. To je trd princip – zato pa tudi trdna podlaga republiške državnosti. Ob uveljavitvi tega principa pa postaja povsem odveč zvezni parlament, pojavi pa se potreba po razselitvi zveznih vladnih institucij oziroma po ustanovitvi »zveznega administrativnega centra« zunaj republiških upravnih središč ter opredelitev posebnih (npr. lingvističnih) pogojev za zvezne uradnike.

9. Srbski del Jugoslavije seveda ni pripravljen sprejeti take oblike državne pre-ureditve, nasprotno: pripravljen se je proti njej boriti s političnimi, ekonomskimi in vojaškimi sredstvi; navsezadnje še vedno velja, da je vojna samo nadaljevanje ekonomske politike z drugimi sredstvi. Njegova pripravljenost na vojaško interveniranje je pri tem obratno sorazmerna pripravljenosti Hrvaške in Slovenije, da se odločno brani, in njuni usposobljenosti za odločen odpor: razorožitev enot TO in vsi poskusi destabilizacije političnih vodstev in gospodarstev teh dveh republik so torej uvodni manevri na tej poti. Od njihovih rezultatov bo odvisno, kakšno bo nadaljevanje, povsem pa ne moremo izključiti odločitve za vojaško intervencijo. Ideološka zaslepljenost, razvojna nemoč, nacionalna vznesenost in politični avanturizem sedanjega srbskega vodstva krepko odtehtajo eventualne mednarodne nasprotno razloge za tak poseg.

Na drugi strani pa je primeren odgovor Slovenije le v nagli krepitvi gospodarskega potenciala in saniranju izvotljenih podjetij. Kadrovske salo in delovna usedlina, ki sta se nabirali dve desetletji, sta prenekatere podjetje pripeljali na spodnji rob normalne poslovne kondicioniranosti. Kadrovske celulitis je splošen pojav tako v podjetjih kot tudi v ustanovah družbene infrastrukture – mogoče zlasti v teh. Toda celulitis ne napada rok in nog in glave, temveč predvsem srednji sloj podjetij in ustanov.

10. Vprašanje slovenske gospodarske samostojnosti in politične suverenosti se torej glasi: kako preprečiti stečaje in zagotoviti sanacije. Podatki kažejo, da je vsaj polovica obstoječih podjetij – pa dve tretjini institutov, šol, bolnic, teatrov itd., ter vsi gospodarski infrastrukturni sistemi – potrebnih temeljite sanacije. Ne (predvsem) priliva denarja – temveč notranjega prestrukturiranja ob uveljavitvi nove poslovodne logike in organiziranosti.

Ključ za slovensko suverenost je v Ljubljani, ne v Beogradu.

Ljubljana, 21. 5. 1990